

MOTYKA (66) *sb f*

o oraz a jasne.

sg *N* motyka (17). ◇ *G* motyki (3). ◇ *A* motykę (7). ◇ *I* motyką (29). ◇ *pl N* motyki (1). ◇ *G* motyk (1). ◇ *A* motyki (4). ◇ *I* motykami (4); -ami (2), -(a)mi (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

Narzędzie z zakrzywionym prostopadle końcem służące do kopania i spulchniania ziemi; ligo Murm, BartBydż, Mącz, Calep, Cn; fodilis Mymer¹, BartBydż; pastinum Mącz, Calep; scaphium Calep, Cn; bipalium, dentiscalpium, falx dumaria Mącz; marra Cn (66) : Wziąłwży motyki kopáli: Skárbu nigdziey nie łuczylí BierEz Iv; Murm 149; Mymer¹ 16; Ligo, est instrumentum fodiendi terram, motika BartBydż 82, 59b; Y myłz nędzna gdy v niey orzechy obaczą/ Bárzo ią więc motyką przesładować ráczą. RejWiz 48; RejZwierz 129v [2 r.] 139 [2 r.]; Ziemiá w Krolestwie Senegé bárzo płodna [...] orzą nie ták iáko v nas/ thylko motykámi włkopáią. BielKron 450v; KochSat C2v; Bipalium. [...] Motyká álbo/ łópata do kopania. Mącz 25b; Pastino, est agrum fodere, Motyką kopác/ Ryc ziemię. Mącz 283a, 82a, 117b, 193c, 258a (9); Ale iuz trudno ty pokrzywí wypleć/ mufiálby ie motyką mocno wykopác. RejZwierz 34v; Y płáčząc nád onym ciálem: cołz mam czynić/ Pánie moy/ mowíl: trzy dni chodzenia po motykę [...] Ná tę modlitwę pošłáł Pan Bog dwu wielkich Lwow/ ktorzy przed iego oczymá doł dostáteczny wygrzebli. SkarŻyw 52, 52, 250; BielSjem 32; Calep 160b, 603b, 761a [2 r.], 912a, 951a.

W połączeniach szeregowych (6): Item Aby káfdy v wozti szwego myal mothica rydl y szyekyerzą MetrKor 38/287; BielSpr 2v; A Iezus zeymie kapę/ y chorągiew íchowa/ á wdzieie na álbę ogrodnicze odzienie y weźmie rydel/ motykę/ y grácę. MWilKHist H2v, H3v [2 r.]; BielSjem 34.

W charakterystycznych połączeniach: motyką kopać (przekopać, wskopać, wykopać, kopanie) (8), ryc (zryć, rycie) (3).

Przysłowie: Trudnoć wilká owcą włłczwác Motyką słońce zwoiowác RejRozpr E4; RejZwierz 90v, A6; RejZwierz 81v; włzákoż [Rej] ná żadnym písmie íwym áni íe podpílác áni íwego imieniá wípomnieć niechciál/ powiedál iż íe tego wtydał iż był nieuczony / á miothał íe práwie iáko z motyką ná słońce. RejZwierzTrzec Aaav; á íełli kiedy co pošłáli/ tedy bárzo máło/ íednego Sędziáká tym ludem by nie zwalczył/ iáko íe oni miecą z motyką ná Słońce. BielSpr 59v; CzechEp 101, 225, 263; Íam íię też tu práwie werwał z motyką ná słońce/ Tylko rymem záwięzuiąc v wierłzykow końce KlonŻal D4; GórnRozm A2; ActReg 6. [Ogólem 12 r.]

Wyrażenie: »motyka zębata« (1); Rastrum – Motyka, zębata: ite^m brona: item grabie. Calep 895b.

Zwroty: »skuć motyki na włócznie« (1); Zkuićie pługi wálfe ná miecze/ á motiki wálfe na włócznie [ligones vestros in lanceas], Leop Ioel 3/10.

[»motykę motyką zwác« = *nazywać coś wprost, po imieniu:* iż vrzędnicy yołpolicie [!] chytrzy/ wybornie vmieią złe vczynki íwe/ piękniemi dworskiemi słowy zdobić [...] A záłyę dobra część pošpółtwa chłopskiego poštego/ ynáčzey nic nie vmie íedno po poštu/ iáko w przypowieści íełt. Figi figami/ Motykę motyką zwác. LorichKosz 55 (Linde).]

Szereg: »(i) motyka, (a, albo, i) rydl (a. rydlik)« [szyk 4:3] (7): tamo to groblei ich alisch do spvsczenya staw [lege: stawu] i viscya rip motikami i ridlmi nyepzekopal gwałtem ZapWar 1518 nr

2237; Pastinatum, Co yufz motiką álbo rydlem zryto. *Mqcz* 283a, 117b, 283a; *RejAp* 114; A nie bądź iáko grábarz/ co dáley nic nie umie iedno z rydlem á z motyką. *RejZwierc* 28; *BielSpr* 7. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*].

W przen (2) : Ale z láfki Bożey żadney motyki áni żadney grozy v nas ná ty pokrzywy [*swowolnie żyjących*] nie máfz/ wolno im záraftác iáko chcą. *RejZwierc* 34v.

Zwrot: »drewnianą motyką twardą skałę łamać« = *robić coś niedorzecznego (1)*: A rownie gdy co poważnego chcą záczać thák im to przyftoi/ iákoby głupi háwerz kiedyby chciał drewniáną motyką twardą fkąłę łámác. *RejZwierc* 144v.

Przen (5) :

a) Praca na roli (4) : Więc kxiądz ftrzeże wiátyká Kmieciá tesz pilná motyká *RejRozpr* G.

Zwroty: »pilnować motyki« = *pozostać w chłopskim stanie (1)*: Káždy w roznym vbiorze/ á w dziwnym birecie/ W kófkach/ w komżach/ w páfzczykach/ iáko ie thám wiecie. [...] Ano f nádź było lepiej pilnować motyki. Niżli Bogá y ludzi tu ná fwiecie błážnić *RejWiz* 161v.

»porzucić gráce i motyki« (1): Porzucicie teź ná ten czás gráce y motyki/ [...] Lepfze więc bywa w polu Rycerkie ćwiczenie *BielRozm* 9.

»przeprosić motykę« = *wrócić do pracy na roli (1)*: A przeto brácie [...] Przepros motykę gdy Wiłá nie fłuży/ Wfzákeś chłop duży. *KlonFlis* H5.

b) Śmierć (1) :

Szereg: »rydl a motyka« (1): Ták tedy mocną ieft zwiázká małżeńfka: że iá fám tylko rydl á motyká rozwiąác może. *WujNT* 164.